

ERİŞTİRİCİ/ DÖNÜŞTÜRÜCÜ BİR GÜÇ OLARAK AŞK/SEVDA TÜRKÜLERİ

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK*

Öz: Türküler, insanın dünya üzerindeki soylu başlangıcından günümüze kadar verdiği mücadeleyi söz, ritim ve musiki ile ruhlara işleyen eşsiz nağmelerdir. Atalar kültürünün bilinci olan türküler; aşk, sevgi, ölüm, özlem, ayrılık acısı, gurbet, kahramanlık, savaş vb. gibi konularda söylenmektedir. Türküler, kimi zaman ağlaşıp dertleştiğimiz bir dost/ana, kimi zaman el ele kol kola halaylar çektiğimiz bir kardeş, kimi zaman da ruhumuzun kutsal topraklarda nefes alma imkânını bulduğu vatan gibidir. Türk milletinin ortak kimliğini oluşturan kutsallığıyla türküler, tarihe ışık tutan bir aynalardır. Geçmişten bugüne türkülerle/hikâyeli türkülerle kültürel bellekte taşınan değerler dünyası, dilden dile aktararak ölümsüzleşmiştir. Türkülerin/hikâyeli türkülerin büyük bir kısmı aşk/sevda konusunda söylenmiş olup şu şekilde tasnif edilebilirler:

1. Hikâyeli türküler

1.1. Yaşamış ya da yaşadığı rivayet olunan âşıkların sevda türküleri

1.2. Efsaneleşen sevdaların türküleri

2. Hikâyesi bilinmeyen türküler

Aşk/sevda konulu türküler/hikâyeli türküler, eriştirici ve dönüştürücü gücüyle toplumun kutsalını oluşturur. Söz konusu türkülerin psiko-sosyal açıdan tahlili yapıldığında, tarihi ve kültürel birikimin kolektif bilinç dışında bıraktığı derin izler, toplumun ahlaki değer yargıları, gelenekleri, inanışları, vb. gibi tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, hikâyeli türkü, aşk/sevda, kültür.

LOVE/PASSION FOLK SONGS AS AN ENABLING / TRANSFORMING POWER

Abstract: Folk songs are unique songs which engrave the struggle waged by the mankind since their noble emergence in the world in people's minds through lyrics, rhythm, and music. Reflecting the awareness of our ancestors' culture, folk songs are sang about such themes as love, affection, death, yearning, pain of separation, living away from home, heroism, and war. Folk songs are like a friend/mother with whom we share our grief and sorrow or a brother or sister with whom we occasionally perform folk dances or a homeland where our spirit can breathe on sacred lands. Representing the common identity of the Turkish nation, folk songs are mirrors shedding light on history. A set of values transferred between cultural memories by means of folk songs with themes in different languages has eventually become immortal. The

ORCID ID : 0000-0001-5443-3504

DOI : 10.31126-akrajournl.547940

Geliş tarihi: 02 Nisan 2019 / Kabul tarihi: 21 Nisan 2019

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi- ELAZIĞ.

follows:

1. Folk songs with story
 - 1.1. Romance folk songs about the lovers who have lived or storied to have lived.
 - 1.2. Romance folk songs about the romances, which have become a legend.
2. Romance folk songs, the story of which are not known.

Folk songs and those with a theme related to love/affection constitute sacred values of society thanks to their enabling and transforming power. A psychosocial analysis of these folk songs would reveal their deep marks on collective unconscious of historical and cultural heritage as well as moral values, traditions, and beliefs of society.

Key Words: Folk song, folk song with story, romance/love, culture.

Giriş

Orta Asya'dan günümüze kadar zengin bir tarihî ve kültürel birikime sahip olan Türk milleti, türkülerin dünyasında kendi olma değerlerini ölümsüzleştirmiştiir. *"Türkçe söylenmiş şiir anlamına gelen "Türkü"nüün "Türki" sözünden geldiği görüşü ittifakla kabul edilmiş bir görüştür. Yani, Türk kelimesine Arapça "i" ilgi ekinin getirilmesiyle vücut bulmuştur. "Türk'e has" anlamına gelen bu söz halk ağzında "Türkü" şekline dönüşmüştür."* (Kaya 1999: 134). Türküler, iç dünyamızı kelimelerin büyülü dünyası, söz, ritim ve musiki ile dışa vuran edebî türlerdir. Beşikten mezara kadar aşk, sevgi, ölüm, özlem, ayrılık acısı, gurbet, kahramanlık, savaş vb. gibi konularda söylenen türküler, hayatımızın bütün uçurumlarında kendisine sığınıp dertleştığımız bir dost gibidir. Her insan hayatı bir romandır. Türküler, bireyin/toplumun ruhunda derin izler bırakan olayların yansımalarıdır. Türkülerle yaşamışlığını söze döken insanoğlu, gönülleri saf dünyanın güzelliğinde buluşturur. Bozkırın tezenesi Neşet Ertaş'ın türkülerle ilgili olarak söylediği şu söz, oldukça etkileyici ve anlamlıdır: *"Nerde bir türkü söyleyen görürsen korkma yanına otur. Çünkü kötü insanların türküleri yoktur!"* Türküler, ayrılık acısı çeken sevdalıların, gurbette içi dağlanan gönüllerin, sevdiğini kaybeden gözü yaşlıların dert ortağıdır. Atalar kültürünün bilinci olan türküler bacıdır, kardeşir, anadır. Herkesi kucaklayıp bağrına basacak kadar alçak gönüllüdür.

Sevdalanmak sadece sevgiliye duyulan bir duygu değildir. Vatana sevdalanmak, memleket kokusuna hasret duymak da sevdaların en büyüğüdür. Aşağıdaki hikâye vatan sevdasının, hele de kendi vatanımızdan birinin söylediği türkünün insan ruhuna en büyük şifa olduğunu anlatmaktadır:

"Geçmiş zamanların birinde bir han, başka bir hanı tutsak almış. Bu han, tutsağına:

"Eğer istersen, benim kölem olarak yanımda kalır, uzun zaman yaşayabilirsin. İstemezsen, en büyük arzunu yerine getirir, sonra da seni öldürürüm." demiş.

Tutsak han, düşünüp cevap vermiş:

“Köle olarak yaşamak istemiyorum, beni öldür daha iyi. Ancak öldürmeden önce benim vatanımdan herhangi bir çoban buraya getirmeni istiyorum.”

Han merakla sormuş:

“Ne yapacaksın o çobanı?”

“Ölmeden önce ondan bir türkü dinlemek istiyorum.” (Özçelik 2013: 4).

Geçmiş ve gelecek arasında tarihî ve kültürel bir bağ kuran türküler, yaşanan an'da geçmişe tutulan bir ayna gibidir. Türküler tarihin yansıması olup geçmişimizi yansıtan kutsal nağmelerdir. Hafızalarımızda besleyerek büyütüğümüz kültürel bellek mekânları olan türküler, yeniden varoluşun, zorluklara karşı koyabilmenin eriştirici/dönüştürücü gücüdür. Hikâyede vatanına hasret kalan hanın ölmeden önce ruhunu sonsuzluğa eriştirerek onu güçlü kılan vatan türküsüdür. Kendi vatanımızdan birinin söylediği türkü, vatana olan hasretimizi dindirecek, korkularımızı yenmemizi sağlayacak ve bizi güçlü kılarak içimizdeki karanlığı aydınlatacaktır. Hikâyede, türkünün çobana söylenmesi oldukça anlamlıdır. Çobanlar, saf Anadolu halkının mis gibi çiçek kokan dağlarında, Tanrı'ya yakınlıklarıyla bilinen ermiş kişilerdir. *“Çoban; koruyan, kollayan, saklayan, yönlendiren, sırrı olan, yöneten anlamında anlaşılmıştır.”* (Kalafat 2011: 188) Peygamberlerin çoğunun çobanlık yapması, her ikisinin de kutsal mekânlarda yüce Allah ile haberleşmesi, sabırlı ve tevekkül sahibi olması onları ortak noktada buluşturur. Nitekim kutsal vatanın koruyucusu ulu kişilerin/çobanların, mistik derinliğe sahip bilgelikleriyle söyledikleri türküler, yaşanmışlıkları ölümsüzleştirerek tarihleştiren kutsal nağmelerdir.

Türkülerimiz mutlaka bir gerçekliğin, uygulanişın, etkilenmenin üzerine söylenmiş olup bazı türkülerimizin hikâyeleri unutulmamış ve halk arasında dilden dile anlatılarak efsaneleşmiştir. Hikâyeli türkülerin büyük bir kısmını aşk/sevda konulu türküler meydana getirir. Merdan Güven, Türkiye genelindeki sevda konulu hikâyeli türkülerin yüzde yirmi üç olduğunu tespit etmiştir. Buna göre söz konusu türkülerin en yoğun olduğu bölge, yüzde yirmi dokuz ile İç Anadolu Bölgesi ve yüzde yirmi yedi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Diğer bölgeler ise birbirine çok yakın paylarla Marmara, Akdeniz, Ege, Karadeniz olup en düşük oran Doğu Anadolu Bölgesi'ne aittir (Güven 2009: 124). Konusu sevda olan hikâyeli türkülerde, küçük yaştan itibaren birlikte büyüyen çocukların büyüyünce sevdalanmaları, kız ya da oğlan tarafının tutumu yüzünden ayrı düşen gençlerden birisinin intihara teşebbüs etmesi, birbirilerini seven ama hastalık ya da ölüm sebebiyle kavuşamayan sevdalıların yanında, ailelerin olumsuz tutumlarına karşı gelerek kaçan gençlerin yaşadığı zor anlar, kız ile oğlanın birbirini rüyada görerek âşık olması, Rum kızı ile Türk gencinin sevdası vb. gibi konular dile getirilmektedir (Güven 2009: 115-116).

Aşk/sevda konulu türküler şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Hikâyeli türküler
 - 1.1. Yaşamış ya da yaşadığı rivayet olunan âşıkların sevda türküleri
 - 1.2. Efsaneleşen sevdaların türküleri
2. Hikâyesi bilinmeyen türküler

1. Hikâyeli Türküler

1.1. Yaşamış Ya da Yaşadığı

Rivayet Olunan Âşıkların Sevda Türküleri

Aşk/sevda konulu hikâyeli türkülerin bir kısmı yaşamış ya da yaşadığı rivayet olunan âşıkların başından geçen olayları içerir. Geçmiş İslamiyet öncesi döneme uzanan âşıklar, toplumun sözcüsü olup acılarını, dertlerini, sevinçlerini, umutlarını, beklentilerini, sazlarıyla ve sözleriyle dile getirirler. Âşık, her şeye aşkla/sevgiyle bakan, her gördüğü nesnede güzelliği arayan, güzelliğe sevdalı kahramanların unvanıdır. Nitekim rüyada gördüğü ya da resmi gösterilen bir güzele âşık olup onu bulmak için gurbete çıkan âşık, karşılaştığı engelleri, sevgilisine olan hislerini dağa taşa söylediği türkülerle paylaşmıştır. Karacaoğlan, Ercişli Emrah, Erzurumlu Emrah, Âşık Kerem, Âşık Mecnûn daha adını burada sayamayacağımız pek çok âşığımızın söylediği türküler, genellikle aşk ve sevda konuludur. Âşık Veysel de çektiği aşk acısını; “*Dağlar çiçek açar Veysel dert açar / Durdine düştüğüm yar benden kaçar*” şeklinde seslenerek içini döker.

Türküler, kimi zaman âşıkların çektiği sıkıntıları dile getirir, kimi zaman âşıkları ölümsüzleştirir, kimi zaman da engelleri ortadan kaldıran sihirli sözcükler olur. Tahir ile Zühre hikâyesinin bir varyantında Şair Molla Nepes, âşık çiftin eğitimci rolündedir, hayatın çeşitli olaylarında onlara yardım eder. Hikâyede türkünün büyü gücüne sahip olduğuna da değinilir. Destanın başkahramanı Tahir, sürgünden vatanına dönmektedir. Onun yolunu yüksek dağlar kapatır. Tahir dağlara karşı bir türkü söyler, dağlar açılarak engelleri ortadan kaldırır (Garriyev 2007: 109). Bilincin merkezi olan dağlar, kendisine söylenen türkülerle bir düşman/engel olmak yerine, Tahir’i sevdiğine/vatanına kavuşturan atalar ruhunu temsil eder. Türkülerin eriştirici/dönüştürücü gücü, dağları bile engel olmaktan çıkarır. Yer altı, yeryüzü ve gökyüzünün haberciliğini yapan dağlar, türkülerin ilmek ilmek ruhuna işlediği tarih, dil, kültür ve inanışlar ile birlikte, taşlaşan kara bağırını yumuşatarak sevgiye, merhamete ve atalık fonksiyonuna doğru açılımlar.

Türküler kimi zaman da sevgilinin can alan güzelliğini konu edinir. Âşık İzzetî’nin “*Mecnunum Leyla’mı Gördüm*” türküsünü konuya örnek olarak verebiliriz:

*“Mecnun’um Leyla ’mı gördüm
Bir kerece baktı geçti
Ne sordum ne de söyledi
Kaşlarını yine yıktı geçti

*İzzeti der ne hikmet iş
Uyur iken gördüm bir düş
Zülüflerin kemend etmiş
Yâr boynuma taktı geçti”* (Özçelik 2013: 144-145).

Âşık Veysel’e de ait olduğu söylenen türküde, âşığın gözüyle görülen sevgilinin güzelliği ve sevgiliye kavuşamayan âşığın çektiği acı dile getirilir.

Ercişli Emrah’ın *“Yâr Senin Elinden Hastayım Hasta”* adlı türküsünde ise ölümsüz bir aşk türkülerle dillere destan olur:

Van’ın Erciş ilçesinde büyüyen Ercişli Emrah, gönlünü Selvihan’a kaptırır. O yıllarda Şah Abbas Van’ı kuşatır ancak bir türlü ele geçiremez. Günlerden bir gün bir bilge: “Bu kentte Abdurrahman Gazi varken, sen bu kaleyi alamazsın.” der. Şah Abbas Abdurrahman Gazi’yi merak edip onun ermişliğini sına-maya kalkar. Bir kuzu ve bir köpek kestirir; ikisini de kızarttırıp Abdurrahman Gazi’ye armağan olarak yollar. Abdurrahman Gazi kuzuyu alır ve ötekini Şah Abbas’a geri gönderir. Şah Abbas’ın adamları: “Bu yaptığınız töreye aykırıdır, hem de Şah Abbas gücenir.” der. O sırada Abdurrahman Gazi, kuzu gibi kızartılmış köpeğe “Hoş köpek, doğru sahibine!” der. Köpek canlanır ve koşarak Şah Abbas’ın yanına gider. Şah Abbas, kuşatmayı kaldırır, kızı Selvihan’ı da rızası olmadan İran’a götürür. Ercişli Emrah’a âşıklık görünür. Elinde sazı türkü yakarak Selvihan’ı arar. Aradan yıllar geçer. Yatağa düşen Ercişli Emrah, son çare olarak hasta yatağında bir mektup yazıp sabah yeliyle sevdiğine gönderir:

*“Bâd-ı saba, yârim hey Mevlâ’yı seversen
Eğlen hele bir dur seher yeli
Bir emanetim var sana vereyim
Götür nazlı yâre ver seher yeli.

*Emrah’ındır kurdurayım sazları
Fikrime düşmüştür Selvi sözleri
Karadır kaşları, elâ gözleri
Var murada sen er, seher yeli”* (Güven 2009: 482-483).

Hafızalarda yıllarca yaşayıp bilinçaltına bir oya gibi işlenen sevdaların öyküsü, toprağın / insanın can suyu olup hüznü meyyal insanoglunu olgunlaştırıp başını toprağa doğru eğer. Ercişli Emrah’ın sevgiliye duyduğu aşk o kadar

büyüktür ki, sevgiliden ayrı kaldığı anlarda bile âşığın hayata tutunma sebebi olmuştur. Sevgiliyi göremediği için hastalanarak yatağa düşen âşık, dilden ve telden söylediği nağmelerle sabah yeliyle dertleşir. Sonunda sabah yelinin sevgiliyi görebilme umuduyla “*Var murada sen er, seher yeli*” diyerek teselli bulur.

Âşık Feymani'nin “Ahu Gözlüm” türküsünün de hüznle başlayıp mutlu sonla biten bir hikâyesi vardır. Feymani, henüz âşıklığa ilk adımını attığı yıllarda (1968), âşıklık sanatıyla ilgili merak ettiği konuları öğrenmek ve kendisini geliştirmek için, Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Bucak köyünde yaşayan Âşık Hazım Demirci'nin yanına gider ve birkaç yıl ona çıraklık yapar. Bu sırada ustasının güzel kızı Fatma'yı görüp ona sevdalanır ve kızı babasından ister. Düğün günü jandarma arabası gelerek Feymani'yi alıp Kadirli'ye götürür. Henüz “Ahu Gözlü”süne bir “hoş geldin” dahi diyemeyen Feymani, akli evinde kalarak bir isim benzerliği yüzünden 33 gün hapisanede tutuklu kalır. Olayları duyan Âşık Hazım Demirci, kızını hapistede yatan bir adama vermeyeceğini söyleyerek alıp götürür ve Adana'da kimsenin bilmediği bir mahallede yerleşir. Feymani, 33 gün sonra mahkemede suçsuz olduğu anlaşılacak serbest bırakılır ve olanları öğrenip yıllarca eşini arar ama bulamaz. Bir gün Adana'da çalışan köylüsü Hasan vasıtasıyla Fatma'ya meşhur “Ahu gözlüm” şiirini ve adresini yazarak ulaştırır. Fatma da Feymani'ye bir mektup yazarak hiç kimseyle evlenmediğini, hâlâ kendisini sevdiğini söyler. Mektup, Feymani'nin ablasının eline geçer, Fatma'yı bulur ve Mersin'e kaçıtır. Ardından kendisini ziyaret etmesini isteyerek Feymani'yi Mersin'e çağırır. Feymani, kapıyı çalınca yıllarca aradığı “Ahu Gözlü”süyle karşılaşır. Hazım Demirci'nin rızasını alarak yeniden nikâhlanan âşıkların yarım kalan evlilikleri, 1972 yılında tamamlanmış olur (Şimşek 2016: 313-319). Bu güzel aşk hikâyesinin türküsü şöyledir:

*“Ahu gözlüm tut elimden
Vazgeçmeden emelimden
Aşkın beni temelinden
Yıkmadan gel, yakmadan gel

*Feymani 'yim kaçma benden
Gönül usanmadı senden
Ecel tatlı canı telden
Çekmeden gel, çıkmadan gel”* (Şimşek 2016: 318).

Açık ve sade bir dil ile söylenen türküde özlemişiğin, umutsuzluğun, tükenmişliğin ve ölüm korkusunun derin izleri vardır. Ahu /ceylan gözlü sevgi-

liden ayrılık, ona kavuşmadan ölmek, âşık için en büyük acıdır. Feymani türküde, “*Aşkın beni temelinden, yıkmadan gel*”, “*Ecel tatlı canı tenden, çekmeden gel*” sözleriyle, sevgiliyi göremeden bu dünyadan ayrılmamanın korkusunu yaşar. Her bir mısrasında çekilen çilenin, ayrılık acısının dayanılmazlığına değinen âşık, söylediği türkülerle teselli bulmaya çalışır.

Sevgi ve aşk duygularını körtükleyen ayrılık, hasret, özlem, kıskançlık vb. gibi engeller, yanık türkülerin doğmasına zemin hazırlamıştır. “*Kültürel ve tarihsel boyutlarıyla simgesel kodlar dizgesi olan türküler, bir içtenlikler bütünüdür. Türkülerdeki bu içtenlik imgeleri, aşk, sevgi, ayrılık, ölüm, yığıtlık, cömertlik, yardımseverliğe dönüştükçe, yerelden evrensele genişleyen bir perspektifle bütün insanlığı kucaklar. Bu bağlamda türküler, bireyin dünya üzerindeki varoluş serüvenini derin bir anlatımla ele alır.*” (Şahin 2013: 108-109). Feymani, yaşadığı acı dolu aşk hikâyesiyle yıllarca yılmadan çile doldururken nihayet sabrı ve aşkına olan sadakati ile muradına erer. Onun türküsünde ölümsüzleştirdiği aşk acısı, türküyü dinleyen her kişinin gönlünde belki kanayan bir yara belki de acısını hafifletecek dert ortağı olur.

1.2. Efsaneleşen Sevdaların Türküleri

Peygamberimiz, kâinatın yaratılış sebebi olup dünya aşk üzerine yaratılmıştır. Yüce Allah’ın kendisini göreceğ göz ve sevecek gönül olmasını istemesi, hadis-i kutsi olduğu söylenen: “*Ben bilinmeyen bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, arzu ettim ve bilineyim diye kâinatı yarattım.*” sözüyle ifade edilir. İnsanoğlunun eksik yarısını arayarak bulma çabası, türkülerimizin büyük bir bölümünde aşk ve sevdâ konusu olarak ele alınır. “*Yaratılıştan beri, aşkın sesini içinde duyan insan, kendisini evrensel bir dönüşün ve yükselişin içinde bulur. İnsanın bu devinim içinde kendini tinsel ve bedensel olarak sürekli yaratması, aşkın gücündendir.*” (Şahin 2017: 261). Aşkın büyüyle bütün zorluklara, engellere karşı koyan, acımasız yıllara karşı meydan okuyan ve sevdasına sadık kalan nice aşklar, türkülerle ölümsüzleşmiştir.

“Ayran türkü”, birbirine sevdalı Aziz ve Cemile adlı iki gencin hikâyesini konu edinir. Oğlanın babası ve köyün ileri gelenleri, Aziz için Cemile’yi isterler. Askerliğini yapması şartıyla kızı ona vereceklerdir. Aziz askere gider, köyüne döneceği günü sayarken geride kalanlar da sayılı gün tez geçer inancıyla Aziz’i sabırsızlıkla bekler. Fakat hiçbir şey düşünülmediği gibi olmaz. Uzakdoğu’da savaş çıkar. Türkiye, Nato üyesi olduğu için Kore’ye asker gönderir. Gidenler arasında Aziz de vardır. Savaşta eli yüzü paramparça olur ve esir kampına götürülür. Herkes onun öldüğünü düşünür. Cemile ise künyesi bulunmadığı için Aziz’in yaşadığına inanmak ister. Yıllar sonra bir gün Ce-

mile yayık yayarken oradan geçen atlı, türküyle ondan ayran ister. Kız, türküyle cevap verip ayranı vermek istemediğini söyler. Türkünün sonunda onun, Aziz olduğunu anlar ve bakracı fırlatıp Aziz'e sarılır (Özçelik 2013: 47).

Türküler, Anadolu insanının binlerce yıllık geleneklerinin, inanışlarının, saf ve temiz aşklarının nesilden nesile taşıyıcılığını yapmıştır. Hikâyeli türküde ilk dikkatimizi çeken, evlenme geleneklerinde kız evinin, evlenecek gençten askerliğini yapmış olma şartında bulunmasıdır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, Türk kültür ve geleneklerinde vatan görevini yerine getirmenin, her şeyin üstünde tutulmasıdır. İkinci sebep ise evlenen kızın, askerlik süresi içinde yalnız/sahipsiz bırakılmamasıdır. “*Türkülerin ömrü, ait olduğu milletin ömründen daha uzundur. Bu sebeple türküler yaşatıldığı müddetçe, millet de yaşar.*” (Çetindağ 2005: 21). Türküler, bir milletin kimlik arayışını yansıtan ezgili söylemlerdir. İnsan ruhunu, aidiyet duygusuyla bağlı olduğu toplumda özgür bırakan bu söylem, onun yüzyıllarca ayakta kalmasını sağlayacak sonsuz bir güce sahiptir. Milletin hazinesi olan türküler, toplumsal hayatın acı, hüznün ve hasret yüklü mısralarını sade, açık fakat sıra dışı bir ifadeyle yansıtarak âdeta bir uygarlığın dili olmuştur. Türküler, gerek musikisi gerekse sözleriyle yepyeni bir yaratıcılığa sahip olup dinleyeni özlem duyduğu mitik kökene doğru yolculuğa çıkarmaktadır. Hikâyede, birbirini çok seven iki genç, zamanın tüketiciliğine rağmen aşklarını büyötmeye devam etmiştir. Âşıkların çile doldurarak geçirdiği yıllar, gerçek aşkın varlığını ispat ederken dillere destan bir türkünün oluşmasını sağlamıştır:

“Aziz:
*Uzak yollardan da kıvrandım geldim
Tatlı dillerine eğlendim kaldım
Gelin bu ayranı taze mi yaydın
Hüda'nın aşkına doldur ayranı*

Cemile:
*Uzak yolların vefası mısın
Ak alnımın da sen cefası mısın
Yaydığım ayranın kâhyası mısın
Anamdan habersiz vermem ayranı*

Aziz:
*Tepsiye koydum da binliği tozu
Ortadan kaldırdık hele Aziz'i
Bir kaşık ayranı ver hala kıızı
Hüda'nın aşkına doldur ayranı*

Cemile:

Tepsiye koydum binliği tozu

Ortadan kaldırdım hele Aziz'i

Sana feda ettim iki ala gözü

Getir kabını da doldur ayrıanı” (Özçelik 2013: 47).

“Aynı yolda yürüyebilen insanlar, aynı türküyü söyleyebilen insanlardır.” (Çetindağ Süme 2013: 85). Dil, din, kültür vb. gibi değerlerle ortak paylaşımlarda bulunan bireyler, aşk ile yollarını birleştirdiğinde dünyanın engellerle dolu sınavlarını başarıyla aşarak unutulmaz türkülerle kaynaklık ederler. Bir milletin bütün yaşanmışlıklarını sese ve söze dönüştüren türküler, ideal aşkların yanı sıra değerler dünyasıyla da gelecek kuşaklara kutsal mesajlar veren kültürel bellek mekânlarıdır.

Gönül kalesi fethedilen sevgililerin en büyük dert ortağı türkülerdir. Sözün büyüğü ve musikinin ritmik gücüyle sevgilinin sitemlerini, vefasızlığını ve âşığın çektiği acıları dile getiren türküler, iç dünyamızın haykırışlarıdır. Duygularını türkülerle paylaşma/anlatma ihtiyacı duyan insanoğlu için “*Türkü gönül diliyle konuşmadır.*” (Mengüşoğlu 2000: 83). Erzurumlu Emrah, gönül yangınına, aşkın acısına ve sevgilinin vefasızlığını şu dörtlükte dile dökerek anlatmak ister:

“Ela gözlerini sevdiğim dilber

Sen benim derdimden deva bilmezsin

Sen nasıl tabipsin, yoktur ilacın

Yürekte yarımı sarabilmezsin.” (Köprülü 2004: 639).

Bir Elazığ/Harput türküsünde yaşanan aşkın acısı, türkülerin ölümsüz varlığında yaşamaya/yaşatılmaya devam eder. “Kara Erik Çağala Türküsü” 1920’li yıllarda Harput’ta yaşanmış bir aşk hikâyesidir. Elazığ/Harput kültürüne büyük hizmetler veren, makine mühendisi Zekeriya Bican, babasının geçmişteki bir gönül macerasına istemeden kulak misafiri olur. Yusuf Bey, 63 yaşındayken bir gün arkadaşı onu ziyarete gelir ve erik çiçeklerine bakarak: “Yusuf, bu kaçınıcı erik çiçekleri?” diye sorar. İşte o zaman Yusuf Bey’in gözleri dolarak “Kırk yedi...” der. Evet, Yusuf Bey’in, üzerinden kırk yedi yıl geçtiği hâlde unutamadığı, 16 yaşlarındayken başından geçen hazin bir aşk hikâyesi vardır. Geçmiş zamanlarda Harput’un çıkışındaki çıkmalı evin penceresinden ay yüzlü, sarı ipek saçlı, yeşil gözlü bir güzel Yusuf’u yanına çağırarak kendisini almasını, dünyanın neresi olursa olsun onunla gideceğini söyler. Ardından eline bir kara erik tutuşturup: “Al sana bir kara erik, yolda yersin.” der. Yusuf, o günden sonra kıza âşık olur ve ailesine açılır. Oğlanın babası, üç günlüğüne şehir dışına çıkacağını, işlerini hallettikten sonra dönüşte

kızı isteyeceğini söyler. Üç gün geçer, baba o gün eve, suratı asık bir şekilde gelir. Çünkü Mehmet Efendi'nin tayini Payitaht'a çıkmış ve üç gün önce gitmişlerdir. O anda gök kubbe Yusuf'un başına yıkılır, dili tutulur. Baba, oğlunu teselli ederek: "Sana çok daha güzel bir eş alacağım, merak etme unutursun bu günleri." der. O gün kızın verdiği kara eriği yemeğe kıyamadığı için mendilinin arasında saklayan Yusuf Bey, cüzdanından bir kara erik çekirdeği çıkarıp: "Ben ona söz vermiştim, o bana gönül vermişti. Şimdiki aklım olsaydı onu gider bulurdum." diyerek hayıflanır. Hâlâ unutamadığı aşkın acısını çeken Yusuf Bey'in bu hikâyesi, Harput'ta duyulur. Arkadaşları yıllarca ona: "Niye o kara eriği yemedin?" diye takılıp şakalaşırlar. Dilden dile düşen bu hikâye "Kara erik çağala/Ye ki yaran sağala." diye türküleşir (Çakmak 2011: 10-13).

*"Kara erik çağala
Ye ki yaran sağala
Hangi kitap yazı
Ben sevem eller ala*

*(Nakarat)
Oy nedem nedem nedem
Oy nedem nedem nedem
Yar seni alam gidem
Evi barkı terk edem" (Çakmak 2011: 13).*

Hikâyede, her ne kadar unutursun denilse de âşğın, sevdiğine verdiği sözü yerine getirememesi ve onu koruyamaması duygusu, ruhunda acı dolu derin izler bırakmıştır. Genç kızın camdan sevdiğine seslenerek "Yarın gel, beni al demesi" aslında, keşke dememek için verilen mücadelenin son çırpınışlarıdır. "Aşğın insanı kendi içine yönelterek yüreğinin sesini dinlemeye zorlaması, insanın kendi iç özgürlüğünü keşfetmesine neden olur." (Korkmaz 2004: 131). Âşık olan her insan, dünyanın kısıtlayıcı bağlarından kurtularak bütün acılara ve engellere karşı göğüs gerer. Evlenmesine ve çocuğu olmasına rağmen cüzdanında hâlâ saklı duran kurumuş kara erik Yusuf Bey'e, kavuşamadığı, zincirlerini kırarak yakalayamadığı sonsuz aşğın yitimini hatırlatır. Zaman ve mekânın ötesine geçemeyen ruhun bu acı dolu çığlıkları, kırk yedi yıldır döküğü gözyaşlarında birikmiş ve "Şimdiki aklım olsaydı, gider, arar, bulurdum onu!" sözleriyle pişmanlığı esaretle buluşturmuştur.

Aşğ/sevda duygusu, insanı en çok etkileyen yüce bir olgudur. Bu anlamda aşğ/sevda türküleri, eriştirici/dönüştürücü niteliğiyle, insana kendilik bilinci ve kimlik duygusu kazandıran bellek mekânlarıdır. Gaston Bachelard: "Yalnızca anılarımız değıl, unuttuklarımız da içimizde barındırılmıştır." (Bache-

lard 1996: 28) sözleriyle, bilinçaltına atılan hiçbir şeyin unutulmadığını vurgular. Aradan yıllar geçmesine rağmen yanık bir türkü dinlediğimizde, unuttuğumuzu sandığımız her şey, karanlığın gizeminden bütün rengiyle ortaya çıkarak bizi, bize anlatır ve yeniden varoluşa davet eder. Bir bakarız ki unuttuğumuzu sandığımız yaşanmışlıklar, hâlâ gönül sarayımızın en derin ve en kutsal yerinde saklı duruyor. Birey, küllenen zamanın kor alevlerini hafızasında, türkülerle kıvılcımlandırdıkça her geçmiş yaşamına dönüşünde kendini şimdiye taşıyarak yeniden var eder. Bu yüzden kolektif bilinçdışının en güçlü bellek mekânı olan türküler, bir farkındalıklar bütünüdür.

Aşk/sevda konulu hikâyeli türkülere “*Kalk Gidelim Haco Gelin*”i de örnek olarak verebiliriz. Bir büyük Türkmen göçünün bayraktarlığını yapan, göçün başını çeken Baraklardan İdris Ağa, kıskançlık dolu bir aşkın öyküsünü şöyle anlatır:

Halk arasında Haco denilen Hacer gelin, Barak Ovası’nın bir köyünde doğar. Bölgenin güzelleri kara kaşlı kara gözlü iken Hacer gelin sarışınlığıyla dikkat çeker. Herkesin oğlunu evlendirmek istediği güzel kızı babası, yalnızca kızının gönlü olursa vereceğini söyler. Bir gün kızın gönlü birine düşer. Aile de gelip kızı, büyük oğluna ister. Kız, sevdiği gence değil de evin diğer oğluna gelin gittiğini öğrenince çok üzülür. Baba, olanları duyunca: “Kızın gönlü küçük oğlanda, ben kızımın gönlünü yıkmam.” der. Bunun üzerine Haco’yu küçük oğlana gelin etmeye karar verirler. Düğün günü gelir çatar. Oğlan evi, kızı almaya gelir. Gelin, atla götürülürken düğün alayının başında bulunan güveyinin ağabeyi, şeytana uyar. Kızı, kendi eşi olacakken eliyle kardeşine vermeye gönlü razı gelmeyip cebinden bıçağını çıkarır ve Haco’ya iki kez saplar (Güven 2009: 352-353). Muradına eremediği için Haco Gelin üstüne şu türküyü söylenir:

*“Kalk gidelim Haco gelin bu el bize yaramaz
Sarı saçlarına da kan bulaşmış daranmaz
Tabipler gelse de bu derde çare bulamaz
Suçu neymiş de öldürdüler gelini,
Haco gelin yaralı yavrum amanın
Haco gelin olmuş da hala bugün su boran çiçeği
Sol bağrından yemiş de yaylı bıçağı
Evlerine vardım da çifte sekili,
Sekisin topu reyhan ekili,
Sen ölürsen kızım Haco gelin,
Kim olacak güzellerin vekili?”* (Güven 2009: 352-353).

Hikâyeli türküde bu sefer, kader ağlarını daha farklı bir şekilde örmüştür. Kimi zaman sevdalıların kavuşmasına engel olan aileler iken, kimi zaman da

sevgilide gözü olan rakiptir. Bu anlamda sevda türkülerinin çoğu, ağıt ile benzerlik göstermekte olup acı, dert, ayrılık, hüznün üzerine yakılmıştır.

“*Taşa Verdim Yanımı*” adlı hikâyeli türkü, Erzincan’ın Esesi köyünde yaşanmıştır. Köyün en güzel kızı ile mert ve yakışıklı genci, evlilik yaşı gelince birbirlerine âşık olur. Oğlan, ailesini dünürü olarak kız evine gönderir. Bunun üzerine iki sevdalıyı nişanlarlar. Köyün bu sevdalı gençlerine yokluk yıllarında öyle güzel bir düğün yapılır ki düğünün namı dört bir yana yayılır. Gençler güzel ve mutlu bir yuva kurarlar. Aradan yıllar geçer ama çiftlerin bir türlü çocukları olmaz. Aralarındaki sevda günden güne erimeye başlar. Hatta birbirlerine öyle sözler söylerler ki yenilir yutulur cinsten değildir. Böylesine sinirlenip tartıştıkları bir gün kız, eşinin söylediği sözlere daha fazla dayanamayıp kör şeytana uyararak kocasını öldürür. Ölümüne de kaza süsü verir. Dağ gibi yığıldı toprağa verirler. Yörede bu ölümün şüpheli olduğu söylenir durur. Hiç kimse bu ölüme inanmak istemez. Arkadaşlarını erken yaşta, talihsiz bir şekilde kara toprağa verdikleri için çok üzülen can yoldaşlarından birisi, sonu acı ile biten sevdaya bir türkü yakar:

*“Taşa verdim yanımı,
Toprak emdi kanımı oy dağlar, oy dağlar, oy dağlar, oy dağlar
Azrail’e can vermezdim
Canan aldı canımı oy dağlar, sümbüllü bağlar oy”*

*Elinde altın şamdan
Perdeyi kaldır camdan oy dağlar, oy dağlar, oy dağlar, oy dağlar
Al hançeri vur beni*

Ben usandım bu candan oy dağlar, sümbüllü bağlar oy” (Güven 2009: 458-460).

Aşkın büyüünün bozulmadan devam etmesi, sevgi, saygı ve emekle mümkündür. Bu anlamda aşkın meyvesi olarak doğan çocuk, evin neşesi, aşkları sevgiye dönüştürerek aradaki bağı daha da güçlendiren bir emek birikimidir. Hatta çocuk, yıkılacak yuvaların bile yeniden kurucusudur. Türk kültür ve gelenğinde çocuk, özellikle de erkek çocuğa sahip olma, soyun devamı açısından önemlidir. Çocuk sahibi olma isteğinin bir diğer sebebi, tarihi savaşlarla geçen bir millet olarak düşmana üstün gelebilmek içindir. Dede Korkut hikâyelerinde belirtildiği gibi “*Kalabalık korkudur.*” Düşmana karşı sayıca fazla olma, daha savaşa başlamadan düşmana galebe çalmaktır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde Bayındır Han, yılda bir kere toy düzenleyip bütün Oğuz beylerini konuk eder. Kız çocuğu olanı kızıl çadırda, oğlu olanı ak çadırda, oğlu-kızı olmayanı da kara çadırda ağırlar. Ziyafet şöleninde, Dirse Han’ın altına kara keçe serilip önüne kara koyun yahnisi getirilir (Ergin

1989: 78-79). Soyun tükenişini dile getiren kara renk, çocuksuzluğun halk arasında kargışlandığını ifade etmektedir. Dirse Han, gördüğü bu muamele karşısında çocuk sahibi olamamanın acısını, eşine hiddetlenerek çıkarmak ister.

Hikâyeli türküde de, çiftlerin en büyük derdi çocuksuzluktur. Karı kocanın çocuk sahibi olmayı çok istedikleri hâlde çektikleri çocuksuzluk derdi, büyük bir sevdanın üstüne kara bir toprak gibi çöker. Çocuğu olmadığı için eşi tarafından suçlanıp horlanan, toplum tarafından dedikodularla dışlanan güzel gelin, bu duruma daha fazla dayanamaz. Sonunda yüreğindeki acıyla aklını kaybedip kendisine sahip çıkmayan eşinin eceli olur. Kanunların tespit edip cezalandıramadığı gelin, belki de ömür boyu en büyük cezayı çekecektir. Hem vicdan azabı, hem de sevdiğinden doğacak bir çocukla kurulacak mutlu bir yuvaya sahip olamamanın acısı, hayatını ömür boyu cehenneme dönüştürecektir.

“Türküleri anlamak, onlardan zevk alabilmek için çok önemlidir. Bunun en önemli şartı ise türküleri ortaya çıkararak milleti; tarihi, coğrafyası, kültürel değerleri, inançları, değer yargıları... ile tanımaktır. İkinci şart, türküye aynı zamanda bir şiir, bir hikâye ve roman mantığıyla yaklaşmaktır. Bu da en başta bir edebî birikimi gerektirir. Dolayısıyla türküleri yalnızca sözleriyle değil, hikâyeleriyle, dil ve anlatım özellikleriyle, estetik değerleriyle, içerdiği motiflerle, uyandırdığı çağrışımlarla kavramak gerekir.” (Özçelik 2013: 23). Sade ve içten bir söyleyişin hâkim olduğu türkülerde bütün saflığıyla içini döküp dertleşmek isteyen insanın feryadı vardır. Türkülerin büyük bir kısmı sevda konulu olup Türk insanının yaşamışlıklarını ölümsüzleştiren nağmelerdir. Her dinlediğimiz türküde, bizim insanımızın yaşam mücadelesi, gönül yangını ve çektiği çileler yankılanarak sembolik bir söylemle ifade imkânı bulur.

2. Hikâyesi Bilinmeyen Türküler

Gerçekte yaşanmış fakat zamanla kahramanları ve öyküsü unutulmuş olan türkülerimizin sayısı oldukça fazladır. Ortak olan özellikler, hepsinin sevdiğine olan aşk acısı, kavuşamama, kadere boyun eğme, sevgilinin hayaliyle ömrünü geçirme vb. gibi gözyaşı, hüznün ve ayrılık acısı ile dolu olmasıdır.

Türküler, aşk ve ayrılık acısıyla yüreği yanan sevgililerin çığlığı, kendini ifade etme yoludur. *“İndim Yârin Bahçesine”* adlı bir Elazığ türküsü şöyledir:

“İndim yârin bahçesine, gül dibinde gül biter.

Gül dalını diken almış, şakı bülbül ne öter?

Yâr başımdan aklım aldı, oldum Mecnûn'dan beter” (Özbek 1994: 152).

Söz konusu türküde yârin bahçesi, sevgili için hayat kaynağı ve yaşam sevinci olarak anlam kazanır. Öyle ki bu sonsuz huzur ve güzellik, âşığın aklını bile başından alır. İç dünyasının gizemini söz, ritim ve musiki üçlüsüyle dışa

vuran insanoğlu, âdeta bütün evrene musikinin diliyle haykırarak içselliğini paylaşmak ister.

Hikâyesi bilinmeyen bir Kırşehir türküsü, “*Seher Vakti Çaldım Yârin Kapısını*” adlı türküdür:

*“Seher vahti çaldım yârin kapısını (aman aman aman)
Baktım yârin kapıları sürmeli (aman aman aman)
Boş buldum otağının yapısını (aman aman aman)
Çıka geldi bir gözleri sürmeli*

Bağlantı:

Aslanım eller eller

Kokuyor güller güller

Ne bilsin eller eller

Perişan haller ey” (TRT Radyo Televizyon Kurumu 2000: 680).

Türküde, gözleri sürmeli güzeli arayıp, onun aşkıyla perişan olan âşğın çektiği acı dile getirilir. Derdine ortak olmayanları el olarak ifade eden âşık, hâlimden ancak kendisi gibi aşk derdine düşenlerin anlayabileceğini belirtir.

Farklı bir aşk/sevda konulu türkü ise şöyledir:

*“Akşam olur karanlığa kalırsın
Derin derin sevdalara dalarsın
Oy gelin gelin sevdalı gelin öldürdün beni
Beni koyup yad ellere varırsın
Sana zulüm bana ölüm değil mi
Oy gelin gelin sevdalı gelin öldürdün beni
Bülbül ne ötersin yuvan mı yoktur
Yoksa benim gibi sevdan mı çoktur
Oy gelin gelin sevdalı gelin öldürdün beni”* (Özçelik 2013: 85).

Âşğın sevgiliden olan ayrılık acısını konu alan türküde, ayrılık ölüme eş tutulmuştur. Bülbülün güle olan sevdasına benzetilen aşk duygusu, kutsal bir öykü olup bireyin kemâle erme yolculuğunda en önemli basamaktır.

Lirizmin hâkim olduğu aşk ve sevda konulu türkülerin çoğunda, sevgilinin güzelliği ve vefasızlığı işlenmekle birlikte bazen de sevdalılarının kavuşmasına engel olan aileler ya da sevgili, âşık ve rakip üçlüsünün mücadelesi dile getirilir. Hikâyelerini tespit edemediğimiz çok sayıda türkü olmakla birlikte hepsinin özünde evrenin saklı kalmış bilgilerleri, ötekileşmekten kurtulan insanın mücadelesi ve bir varoluş hikâyesi gizlidir.

Sonuç

Türkülerin büyük bir bölümü aşk/sevda üzerine yakılmıştır. Hepimizin yaşadığı ya da yaşaması muhtemel hayat hikâyeleriyle ilmek ilmek işlenen türküler, yaşanmışlığın, içselliğin söz, ritim ve musiki ile dışa vurumudur. Türkülerin büyümlü gücü, âşıklara dert ortağı, sırdaş olup aşkları ölümsüzleştirmiştir. Konusu aşk olan türkülerde daha çok birbirine kavuşamayan sevgililer, vefasızlık, rakibin araya girmesi, sevgiliye kavuşamayınca canına kıyma bazen de sevgilinin olağanüstü güzelliği, sevgiliyle birlikte aşılacak engeller vb. gibi konular ele alınır. Türküler, anılarımızın, kendimize bile itiraf edemediğimiz yaşanmışlıkların saklı olduğu gizli hazinelerdir. Kolektif bilinç dışında yer alan dil, din, tarih, kültür, inanışlar vb. gibi değerler dünyasının derin izlerini taşıyan türküler, erişirici/dönüştürücü gücüyle kahramanın yaşamında olumlu etkiler yaratırlar. Aşk/sevda konulu türküler, dinleyenlerin gönül yangınlarına, ıslattığı kirpiklerdeki gözyaşıyla su serperken söylendikçe yaşamaya/yaşatılmaya devam eden kutsal nağmelerdir.

KAYNAKÇA

- Bachelard, Gaston (1996), *Mekânın Poetikası*, (çev. Aykut Derman), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Çakmak, Yücel (2011), *Elazığ ve Harput Türkülerinin Öyküleri/Türkülerimiz Öykülerimiz*, Elazığ.
- Çetindağ, Gülda (2005), *Elazığ Türküleri (Metin-İnceleme)*, Elazığ, (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çetindağ Süme, Gülda (2013), "Elazığ Türkülerinde Aşk Olgusunun Sembolik Söylemleri" *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri 22-25 Ekim 2011*, I-II, C. II, Sivas, s. 83-92.
- Ergin, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı/Giriş-Metin-Faksimile, 1-2*, c.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Garriyev, B. A. (2007), *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, (çev. Fikret Türkmen, Muvaqqak Duranlı, Feyzullah Rahmankul), Ankara.
- Güven, Merdan (2009), *Türküler Dile Geldi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar (2011), "Türk Halk İnançlarında Çoban", *Çoban Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), s. 186-293.
- Kaya, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Ramazan (2004), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Türksoy Yayınları, Ankara.
- Köprülü, Fuad (2004), *Saz Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mengüşoğlu, Metin Önal (2000), *Harput Şehrengizi*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Özbek, Mehmet (1994), *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Özçelik, Mustafa (2013), *Türküler Bizi Söyler*, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, Eskişehir.
- Şahin, Veysel (2013), "Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler", *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri 22-25 Ekim 2011*, I-II, C. II, Sivas, s. 103-112.
- Şahin, Veysel (2017), *Tahsin Yücel ve Aykırı Öykülem/Tahsin Yücel'in Öykülerinde Yapı ve İzlek*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Doç. Dr. EBRU ŞENOCAK

Şimşek, Ema (2016), ‘‘Ahu Gözlüm Tut Elimden’’/Bir Türkünün Varoluş Hikâyesi ve AÇık Feymni’’, *Kaygusuz’un Bilge Torunu Abdurrahman Güzel’e Armağan*, (Editör: Hamiye Duran), Türk Kültürü AraŐtırmaları Armağan Dizisi, Ankara, s. 313-319.

TRT Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (2000), *Türk Halk MüziĖi Szli Eserler Antolojisi 1-2*, C. 2, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara.